

Daugiaplanė Katalikų Bažnyčios vargonininko profesija: profesinės ir socialinės aktualijos

Eglė Šeduikytė-Korienė

Lietuvos muzikos ir teatro akademija

ANOTACIJA

Polifunktionalumo sąvoka yra būdinga daugumai muzikos srities profesijų, tačiau bažnyčios vargonininko profesijos pobūdis išsiskiria ypatingu daugiaplaniškumu, apėpia platų veiklos spektrą. Vargonininkas – tai atlikėjas solistas, choro vadovas, dirigentas, vokalo specialistas, improvizuotojas, liturgikos žinovas, dažnai, trūkstant bažnytinio repertuaro – ir kompozitorius. Tarpukario Lietuvoje nuolat keltas bažnyčios vargonininko socialinio statuso klausimas išliko aktualus ir šiomis dienomis. Socialiniai daugiaplanės bažnyčios vargonininko profesijos veiksniai buvo ir yra tiesiogiai susiję su vargonininko profesine kompetencija. Šio straipsnio tyrimo objektas – Lietuvos Katalikų bažnyčios vargonininko socialinės ir profesinės aktualijos. Tikslas – apžvelgti daugiaplanės Lietuvos Katalikų bažnyčios vargonininko profesijos raidą nuo XIX a. paskutiniųjų dešimtmečių iki šių dienų ir išryškinti ją lėmusius socialinius veiksnius. Uždaviniai: atskleisti daugiaplanį vargonininko profesijos pobūdį; įvardyti socialines sąlygas, turėjusias įtakos vargonininko profesinių gebėjimų formavimuisi ir sklaidai; išskirti tradicijų kintamumo ir pastovumo tendencijas daugiaplanėje vargonininko profesijoje. Tyrimo metodai: istorinis; archyvų ir Bažnyčios dokumentų analizė; empiriniai tyrimai: anketinė apklausa ir interviu. Tyrinėjant dabartinę Lietuvos vargonininkų socialinę ir profesinę būklę, daroma prielaida, jog pagrindinis veiksnys, trukdantis rinktis bažnyčios vargonininko profesiją, yra neįtvirtintas socialinis ir su juo susijęs profesinis bažnyčios vargonininko statusas.

Įvairiapusę vargonininkų veiklą atskleidžia publikacijos, skelbtos XIX a. pabaigos–XX a. pirmosios pusės lenkiškuose ir lietuviškuose periodiniuose leidiniuose: „Muzyka kościelna“ (1883–1897), „Viltis“ (1899–1910, 1914), „Tėvynės sargas“ (1896–1904), „Šaltinis“ (1906–1915), „Vargonininkas“ (1909–1910, 1933), „Vargonininkų kalendorius“ (1913–1914), „Muzikos aidai“ (1926) ir kt. Įvairias vargonų meno sritis tyrinėjo žymūs Lietuvos muzikologai: Juozas Žilevičius, Vytautas Landsbergis, Algirdas Ambrazas, Ona Narbutienė, Jūratė Landsbergytė, Rimantas Gučas ir kt. Bažnytinės muzikos (*musica sacra*) sampratą, kurią svarbu įsisąmoninti bažnyčios vargonininkui, pastaruosius du dešimtmečius tyrinėja muzikologė, vargonininkė Danutė Kalavinskaitė. Šių dienų Lietuvos bažnyčių vargonininkų aktualijos yra atskleistos remiantis interviu ir anketine apklausa.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: bažnyčios vargonininkas, daugiaplaniškumas, socialinis statusas, profesinė kompetencija, vargonininko misija.

Straipsnis yra Lietuvos mokslo tarybos finansuojamo (sutarties Nr. MIP-095/2013) kultūrinės plėtros projekto „Atlikėjo polifunktionalumas muzikiniuose, kultūriniuose ir socialiniuose procesuose“ dalis.

Iš istorinės perspektyvos

XIX a. pabaigoje–XX a. pirmaisiais dešimtmečiais Lietuvoje vargonininkai buvo pagrindiniai muzikos kultūros skeidėjai, liaudies švietėjai ir kultūrinio gyvenimo organizatoriai. Daugelis garsių kompozitorių savo profesinę karjerą pradėjo vargonuodami bažnyčioje. Lietuvoje dirbę vargonininkai buvo pagrindiniai muzi-

kos mokytojai. Dirbdami parapijinių mokyklų mokytojais, daugelis jų mokydavo ne tik muzikos, bet ir užsienio kalbų. Puoselėdami senąjį lietuvišką giedojimą ir liaudies dainą, vargonininkai ugdė tautinę lietuvių savimonę. Jie inicijavo chorų sąjūdį, išsiplėtusį iki visos Lietuvos dainų švenčių organizavimo, įnešę svarų indėlį siekiant Lietuvos nepriklausomybės.

XIX a. pabaigoje–XX a. pirmoje pusėje vienas svarbių aspektų, lėmusių lėtą bažnyčios vargonininko profesinės kompetencijos augimą, buvo socialinė ekonominė padėtis. Vargonininkas turėjo pragyventi iš muzikos, tačiau greta pagrindinio darbo (vargonavimo mišiose) privalėjo dirbti ir gausybę kitų darbų, tiesiogiai nesusijusių su muziko profesija. Vargonininko materialinė padėtis buvo ypač sunki mažosiose parapijose.

Dvaruose dirbę vargonininkai uždirbdavo kur kas daugiau nei bažnyčių vargonininkai. Rietave Juozui Kalvaičiui grafas Bogdanas Oginskis mokėjo palyginti nemažą atlyginimą: nuo 350 iki 540 rublių per metus, neskaitant atlygio už pamokas (Vitkienė 2000: 4). XX a. pradžioje vargonininko atlyginimas didžiosiose Lietuvos bažnyčiose buvo gerokai didesnis nei mažose parapijose. Juozas Naujalis, Kano katedroje gaudamas 600 rublių per metus, turbūt buvo daugiausiai uždirbantis vargonininkas Lietuvoje. Tiek pat (600 sidabrinųjų rublių) uždirbdavo Rokiškio dvaro mokyklos ir bažnyčios vargonininkas Rudolfas Liehmannas (Juškienė 2004: 87–88).

XX a. pirmajame dešimtmetyje jau buvo pradėti kelti vargonininkų reikalavimai dėl socialinių garantijų, pastovaus atlyginimo bei rentos senatvėje, tačiau į retorinį klausimą, užduodamą vargonininkų vieni kitiems, ką vargonininkas užsidirba per gyvenimą, dar keletą dešimtmečių buvo atsakoma: „nieko daugiau, kaip tik elgetos krepšį“ (Vargonininkas Trumpaplaukis 1907: 374).

Muzikinis vargonininkų ugdymas bei muzikiniai gebėjimai ne visada buvo vertinami jų darbdavių klebonų, kai kur „vargonininku galėdavo pabūti ir zakristijonas, ir duobkasy“ (Landsbergis 1976: 160). Ne tik Lietuvoje, bet ir gretimose šalyse daugiaplanė vargonininko profesija aprėpė dar ir platų, su profesija nesusijusį darbo barą. Pavyzdžiui, 1888 m. Varšuvoje šalia organizuojamų vargonininkų kursų buvo mokoma ir bitininkystės, kad „vargonininkai turėtų iš ko prasimaitinti“ (*Kursa organistów* 1888: 60–61). Todėl netenka stebėtis, kad dauguma jų, ypač dirbusių mažose parapijose, buvo menko muzikinio išsilavinimo (Gregorianus 1914: 2). Aktų knygų tvarkymas ir visa bažnyčios raštvedyba buvo svarbi tų laikų vargonininkų pareiga, su kuria sugebėję susitvarkyti vargonininkai buvo laikomi tinkamai savo tarnystei, nesvarbu, kaip jiems sekdavosi su bažnyčios muziko pareigomis (Landsbergis 1980: 12).

Vargonininkai neturėjo valstybės dotacijų ar kitų pastovių šaltinių, jų atlyginimą sudarė procentai nuo klebonui užsakovų sumokėtos sumos. Vargonininkai buvo suinteresuoti atlikti ir zakristijono pareigas, nes tokiu atveju jie gaudavo didesnę procentą. Toks darbo pobūdis, skatinęs vargonininką dirbti pašalinius, nieko bendra su muzika neturinčius darbus, neskatinė ugdyti profesinių įgūdžių. Vargonininkams nebuvo keliami aukštesni profesiniai reikalavimai, taip pat nesuteikiamos sąlygos

tobulintis. Todėl jiems dažnai tekdavo atsisakyti organizuojamų kursų, nes tik nedaugelis galėjo ilgesniam laikui palikti tarnybą, ūkius ir pasišvęsti mokslui, daugeliui jų teko apleisti vargoninkystę ir „imtis darbuoties kitoje mokslo šakoje“ (*Visuotinis...* 1909: 2).

Pamažu augantis pačių vargonininkų profesinis sąmoningumas formavo reiklesnį Lietuvos visuomenės požiūrį į bažnyčioje skambančią muziką ir veiksmius, skatinusius Bažnyčios valdžią sudaryti sąlygas vargonininkams mokytis, gilinti profesines žinias. XIX–XX a. sandūroje pradėta vykdyti cecilietiškoji reforma iš esmės keitė požiūrį į bažnyčioje skambėjusią muziką. Nuolat organizuojamuose (nuo 1908 m. – Šv. Grigaliaus draugijos, nuo 1924 m. – Šv. Cecilijos draugijos) vargonininkų kursuose šios srities specialistai sėmėsi profesinių žinių, keitėsi jų pačių požiūris į šią profesiją.

XX a. trečiajame dešimtmetyje buvo nustatyti griežtesni reikalavimai vargonininko vietai užimti. Nepaisant to, kad į vargonininko pareigas vis dar įėjo metrikų knygy, visos parapijos raštinės tvarkymas ir archyvo saugojimas, Šv. Cecilijos draugijos „Vargonininkų ir muzikų sekcija“, tarpininkavusi ieškant darbo vietų, reikalavo iš bažnyčių vargonininkų bent IV (žemiausiojo) laipsnio cenzo liudijimo (Marcinkevičius 1926: 56–58). Be išvardytų kvalifikacijų ir sugebėjimų, vargonininkas negalėjo būti priimtas dirbti, o anksčiau priimtieji privalėjo įsigyti atitinkamus pažymėjimus. Tačiau buvo ir išimčių: jei bažnyčios vargonininkas buvo vyresnis nei 36-ių, buvo praktikuojantis katalikas ir pavyzdinčiai gyveno, galėjo būti atleistas nuo egzaminų. Kadangi į šią kategoriją pateko didžioji dalis Lietuvos vargonininkų, profesionalumas į vargonavimą bažnyčiose skverbėsi labai lėtai. Juolab, kad atleidimą iš pareigų galėjo lemti ne profesinės vargonininko kompetencijos trūkumas, bet krikščioniškųjų pareigų nevykdymas.

Profesinio ir socialinio bažnyčios muziko statuso neturėjimas ir absoliuti priklausomybė nuo darbdavio, dažniausiai nesuinteresuoto vargonininko muzikinių žinių gilinimu, toliau ribojo vargonininkų galimybes mokytis. Jo profesinė ir materialinė būklė, taip pat senatvės pašalpa visiškai priklausė nuo klebono dosnumo ir parapijiečių surenkamų aukų.

Vargonininkams nuolat reikalaujant, pamažu imta gerinti jų gyvenimo ir darbo sąlygas, jiems buvo pradėtas skirti būstas ir žemė (*Vilniaus sinodas* 1933: 11). Bažnyčiai ėmus gerinti vargonininkų materialinę gerovę, atsirado galimybė vis daugiau laiko skirti savo profesijai. Tačiau profesiniai reikalavimai iki XX a. vidurio vargonininkams beveik nepakito, reikalaujant iš jų „mažiau gero vargonavimo, negu gero balso ar sumanaus chorų organizavimo“ (Karosas 1933: 3). XX a. viduryje J. Naujalio organizuotas profesinis vargonininkų sąjūdis, be abejonės, darė stiprią įtaką bažnytinės muzikos profesiniam kilimui, taip pat bendram muzikavimo lygiui, tačiau vienas svarbesnių bažnyčios valdžios keliamų kriterijų vargonininkui buvo ne profesionalumas, bet komunikabilumo, iškalbingumo bruožai bei organizaciniai sugebėjimai.

Bažnyčios vargonininko aktualijos šiandien

Praėjus šimtmečiui nuo XX a. pirmaisiais dešimtmečiais vargonininkų organizuoto sąjūdžio Lietuvoje, šių dienų vargonininko profesijai liko aktualios tos pačios problemos. Svarbiausias – socialinio ir su juo susijusio profesinio vargonininko statuso klausimas, kuris nebuvo išspręstas nei Nepriklausomoje tarpukario Lietuvoje, gyvavusioje iki Antrojo pasaulinio karo, nei Atgimimo laikotarpiu, trunkančiu iki šių dienų. Po penkis dešimtmečius trukusios Sovietų okupacijos į pagrindį pasitraukusi Bažnyčia po Nepriklausomybės susigrąžinimo taip ir liko nevalstybinė institucija Lietuvoje, neteikianti socialinių garantijų savo tarnautojams. Nors dabar vargonininkas gali administracine tvarka oficialiai įsidarbinti ir turėti socialinį draudimą, tačiau tuomet realus atlyginimas lieka toks mažas, kad vargonininkas, kaip ir prieš šimtmetį, yra priverstas dirbti papildomų darbų, kad pragyventų ir gautų padoresnę rentą senatvėje: „Arkikatedroje mes esame keturi vargonininkai, susumavus visų atlyginimus išeitų normali alga, bet vienam dirbti tokį darbą yra neįmanoma, reikia groti rytais ir vakarais šiokiadieniais, o šeštadieniais ir sekmadieniais – ištisą dieną. Dalinamės darbais, dalinamės ir pinigais“ (Vasiliauskas 2013) (žr. Diagramas Nr. 1 ir 2).

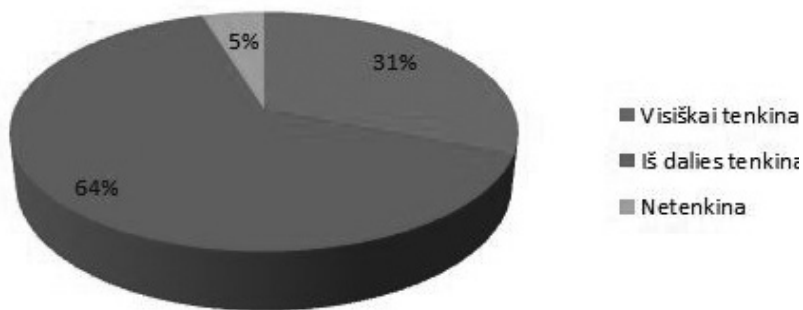

Diagrama Nr. 1. Bažnyčios vargonininko darbo užmokestis

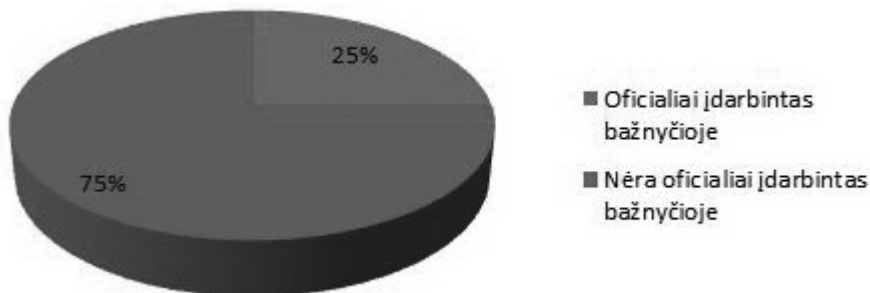

Diagrama Nr. 2. Bažnyčios vargonininko socialinis draudimas

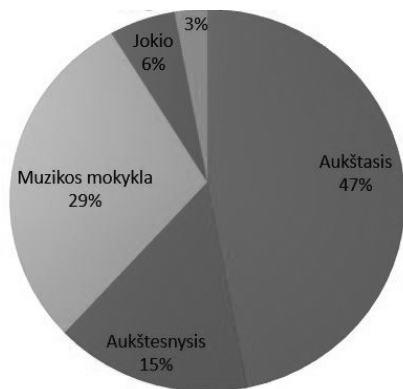

Diagrama Nr. 3. Bažnyčios vargonininko muzikinis išsilavinimas

Baigę vargonų studijas Lietuvos ir kitų Europos šalių aukštosiose muzikos ir sakralinės muzikos mokyklose, profesionalūs muzikai, įgiję visus bažnyčios vargonininkui reikiamus gebėjimus, mieliau renkasi muzikos mokytojo darbą mokykloje ar kitą socialines garantijas teikiančią darbo vietą. Šį faktą patvirtina apklausos duomenys, liudijantys, jog tik keletas aukštąjį ir aukštesnįjį išsilavinimą įgijusių bažnyčios muzikų yra baigę vargonų studijas ar bent jau lankę vargonininkų kursus (žr. Diagramą Nr. 3). Dauguma muzikų, bažnyčioje einančių vargonininko pareigas, yra įgiję kitas, dažnai mažai ką bendra su darbu bažnyčioje turinčias specialybes: muzikos pedagogo, choro ir orkestro (netgi bigbendo) dirigento, kanklių, smuiko, džiazo ir kt. (žr. Diagramą Nr. 4).

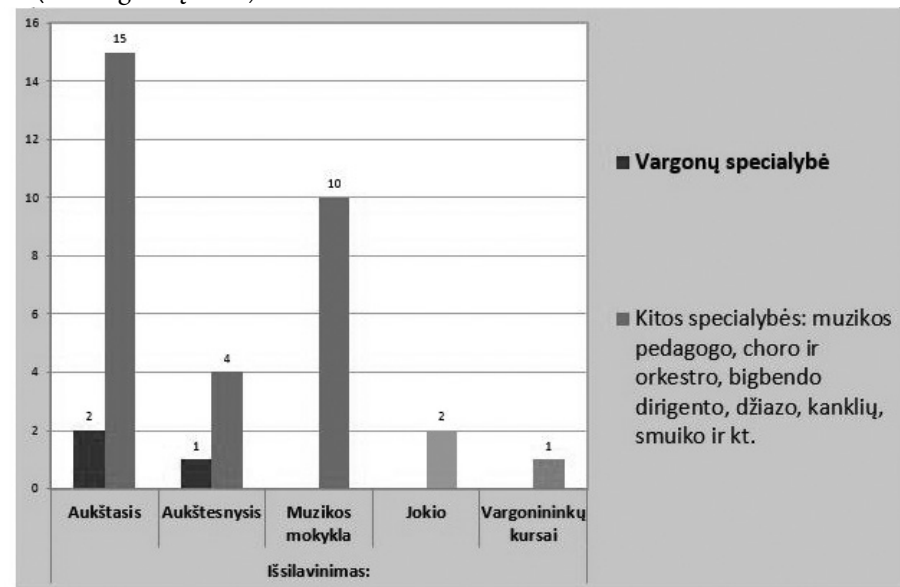

Diagrama Nr. 4. Bažnyčios vargonininko muzikinis ir profesinis išsilavinimas

Nenuostabu, kad vargonavimas bažnyčioje tiek anksčiau, tiek ir dabar dažnai laikomas antraeilium, papildomu uždarbiu. „Šiais laikais neraskčiau vargonininko, kuris greta savo darbo bažnyčioje nedirbtų dar keletu darbų. Viena vertus, Bažnyčiai yra sunku mokėti vargonininkui tokią algą, kad jis galėtų pragyventi ir išlaikyti šeimą. Kita vertus, Bažnyčia daug praranda, kad vargonininkas priverstas dirbti kitus, dažniausiai muzikos mokytojo ar saviveiklinių būrelių vadovo, o dažnai ir su muzika nesusijusius darbus. Tuomet jis negali skirti pakankamai laiko bažnyčiai ir savo – vargonininko – profesijai“ (ibid.) (žr. Diagramą Nr. 5).

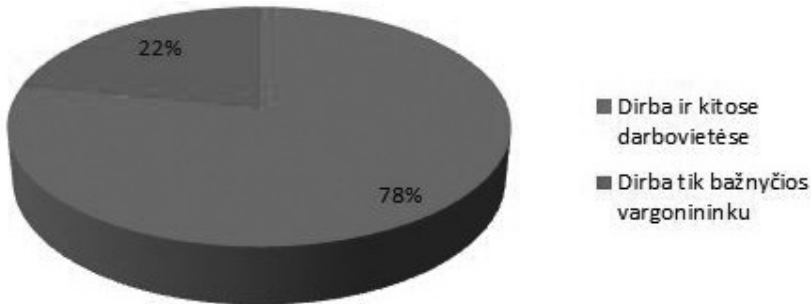

Diagrama Nr. 5. Bažnyčios vargonininko užimtumas

Dalis apklaustųjų vargonininkų sako atliekantys misiją Bažnyčioje, už kurią nereikalauja ir negauna atlyginimo. Nors muzikinės paslaugos bažnyčiai yra neapmokestinamos, tačiau be valstybės dotacijų, vien iš tikinčiųjų aukų išsilaikantys Bažnyčiai yra sunku mokėti atlyginimus jai talkinantiesiems asmenims. Todėl čia dažnai ateinama dirbti savanorystės pagrindu. „Vargonininko profesija labiau panaši į misiją, taip pat ir choristų, kurie už tai negauna jokio atlyginimo, ateina ir gieda iš idėjos“ (ibid.).

Kaip ir anksčiau, taip ir dabar, didžiausi profesiniai reikalavimai yra keliami vyskupijų katedrų vargonininkams, o kitose miestų, net ir sostinės bažnyčiose muzikavimo lygis yra labai įvairus. Jis, kaip ir anksčiau, tebeprisiklauso nuo kunigo keliamų reikalavimų, parapijos poreikių ir, žinoma, paties vargonininko profesinių ambicijų. Pasak pačių bažnyčios vargonininkų, atgavus Nepriklausomybę (1990 m.), Lietuvos bažnyčiose iš pradžių vyravo dvi muzikantų rūšys: daugmaž savamoksliai bažnyčios vargonininkai (daug ką perėmę „iš klausos“ ar susiklosčiusių vietinių įpročių) ir profesionalai, kurie puikiai moka atlikti kūrinis ir skaityti iš lapo, bet sunkiai susivokia liturgikoje (Kalavinskaitė 2014). Taip pat išliko atskirtis tarp miesto ir kaimo bažnyčių. „Provencijoje (kaimuose) apskritai trūksta profesionalių muzikų, ką jau kalbėti apie profesionalius vargonininkus“ (ibid.). Apklausus 40 įvairių parapijų vargonininkų iš visos Lietuvos, paaiškėjo, kad aukštąjį ir aukštesnįjį išsilavinimą yra įgiję mažiau nei pusė jų, o daugumai susitvarkyti su vargonininko pareigomis pakanka būti baigus kurį nors specialybę muzikos mokykloje. Yra ir tokių atvejų, kai atliekantis vargonininko pareigas bažnyčioje asmuo neturi jokio muzikinio išsilavinimo (žr. Diagramą Nr. 4).

Situacija nuo tarpukario laikų nepasikeitė. Bažnyčios vargonininku daugelyje Lietuvos parapijų gali dirbti asmuo, turintis bent kiek muzikinio išsilavinimo. Todėl ir šiomis dienomis, dalyvaudami liturgijoje, lydimoje muzikos, galime vis dar pritaikyti XX a. pradžioje pamėgtą posakį apie profesinę vargonininkų kvalifikaciją, vadinant ją „evangeliškuoju“ vargonavimu, „kai dešinė ranka nežino, ką daro kairė“ (Landsbergis 1976: 156–157).

Žinoma, tiek didmiesčiuose, tiek provincijoje esama ir puikių profesionalių bažnyčios vargonininkų. Kai kuriose parapijose klesti muzikinis ir kultūrinis miestelio lygis. Į Bažnyčios gyvenimą įtraukiama šviesuomenė, suburiami muzikalių vaikų, jaunimo bei mokytojų chorai. Vargonininkas čia atlieka per amžius susiklosčiusią daugiaplanę Bažnyčios muziko ir kultūrininko misiją.

Išvados

1. Polifunktionalumo sąvoka yra būdinga daugeliui muzikos srities profesijų, tačiau vargonininko profesija yra ypač daugiaplaniška. Tiek Tarpukario Lietuvoje, tiek ir dabar bažnyčios vargonininko profesinę kompetenciją sudaro toks pat platus muzikinių ir kitų gebėjimų spektras. Bažnyčios vargonininkas privalo išmanyti liturgiką, profesionaliai vargonuoti solo, improvizuoti giesmių ir choralo temomis, turėti išlavintą balsą, sugebėti vadovauti chorui, akompanuoti, harmonizuoti giesmes, gerai skaityti iš lapo, transponuoti ir išmanyti vargonų konstrukciją ir jo veikimo subtilybes.

2. XIX a. pabaigoje–XX a. pirmoje pusėje vienas svarbių aspektų, lėmusių lėtą bažnyčios vargonininko profesinės kompetencijos augimą – socialinė ekonominė padėtis. Norėdami pragyventi, vargonininkai privalėdavo atlikti daugybę darbų, tiesiogiai nesusijusių su profesija.

3. Greta krikščioniškų pareigų vykdymo, vienas svarbesnių bažnyčios hierarchų keliamų kriterijų vargonininkui, nuolat susiduriančiam su parapijos žmonėmis, buvo komunikabilumas ir organizaciniai gebėjimai. Į muzikinius vargonininko gebėjimus dažnai buvo kreipiamas menkas dėmesys.

4. Pamažu pačių vargonininkų organizuotas sąjūdis skatino bažnyčios valdžią gerinti vargonininko darbo sąlygas ir sudaryti galimybes gilinti profesines žinias. Tačiau iki pat XX a. vidurio vargonininkams nebuvo suteiktas socialinis statusas ir socialinės garantijos.

5. Daugiaplanės bažnyčios vargonininko profesijos pobūdis nuo XX a. pradžios iki šių dienų iš esmės nepasikeitė. Liko neišspręsti esminiai, tarpusavyje susiję socialinio statuso ir profesinės vargonininko kompetencijos klausimai. Iki šių dienų neįtvirtintas profesinis ir socialinis bažnyčios vargonininko statusas neskatina rinktis šios platų disciplinų spektrą aprėpiančios profesijos.

6. Išsprendus socialinio bažnyčios vargonininko statuso klausimą, bažnyčios muzikui galima būtų kelti profesinius reikalavimus, skatinti profesinę konkurenciją ir profesionalių vargonininkų motyvaciją rinktis šią specialybę.

Iteikta 2014 09 09

Literatūra

Juškienė, Stanislava, sud. (2004). *Čekų muzikas, pedagogas, vargonininkas Rudolfas Lymanas*. Rokiškis: Mažoji poligrafija.

Gregorianus (1914). Tiesa apie mūsų vargonininkus. *Viltis* 141: 2.

Kalavinskaitė, Danutė (2014). Straipsnio autorės pokalbis su vargonininke, muzikologe LMTA doc. dr. Danute Kalavinskaite, 2014 02 11, Vilnius.

Karosas, Juozas (1933). Vargonininko reikšmė mūsų kultūriniam gyvenimui. *Vargonininkas* 2: 3–5.

Kursa organistów (1888). *Muzyka Kościelna* 8: 60–61.

Landsbergis, Vytautas (1976). Vargonininkų gadytė. *Pergalė* 9: 152–163.

---- (1980). *Česlovo Sasnausko gyvenimas ir darbai*. Vilnius: Vaga.

Marcinkevičius, P. (1926). Vargonininkų ir muzikų sekcija. *Muzikos Aidai* 3–6: 56–58.

Vargonininkas Trumpaplaukis (1907). Vargonininkų reikalai. *Šaltinis* 24: 374–375.

Vasiliauskas, Bernardas (2013). Straipsnio autorės pokalbis su Vilniaus arkikatedros bazilikos vargonininku Bernardu Vasiliausku, 2013 12 06, Vilnius.

Vilniaus sinodas (1933). *Vargonininkas* 2: 10–11.

Visuotinis vargonininkų draugijos susirinkimas (1909). *Vargonininkas* 9: 2.

Vitkienė, Donata (2000). Gabiam muzikai teko gyventi provincijoje (Vargonininko, pianisto J. Kalvaičio 100-osioms mirties metinėms). *Žemaitis*. Gegužės 2: 4.